

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De Jozefkerk in Kaatsheuvel

Vermeer, G.

Publication date

2008

Document Version

Final published version

Published in

Cuypersbulletin

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Vermeer, G. (2008). De Jozefkerk in Kaatsheuvel. *Cuypersbulletin*, 13(4), 14-18.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

De Jozefkerk tegenwoordig

De Jozefkerk in Kaatsheuvel

— Gerrit Vermeer

Tot de vele monumentale kerken die bedreigd worden met sloop behoort ook de Sint Jozefkerk in Kaatsheuvel van architect C.H. de Bever (1897-1965). Bij het Monumenten Inventarisatie Project kwam deze kerk al naar voren als een potentieel rijksmonument, maar uiteindelijk kwam het niet tot een aanwijzing. Ondertussen staat het gebouw leeg en dreigt sloop en woningbouw op een stedenbouwkundig unieke, maar uiterst gevoelige plek. Dit terwijl er een partij is die de kerk graag wil kopen en een culturele bestemming wil geven. Alleen een aanwijzing door de minister als rijksmonument lijkt het eerste kerkgebouw van deze Brabantse architect nog te kunnen redden. In een ambtsbericht erkent RACM dat de kerk in het kader van het Monumenten Selectie Project zeker als rijksmonument aangemerkt had moeten worden, zeker ook gezien de unieke stedenbouwkundige situatie waar het de kern van vormt, maar een discretionaire aanwijzing van de minister (in principe worden aanwijzingen van monumenten voor 1940 niet meer toegekend) acht RACM hier niet aan

de orde. Dit negatieve advies wordt nu, terecht, aangevochten door de Stichting Erfgoed Kaatsheuvel.

De architect

In de geschiedenis van de Nederlandse architectuur in de twintigste eeuw ging de belangstelling aanvankelijk vooral uit naar de vooruitstrevende bewegingen, wat een sterk vertekend beeld van de Nederlandse architectuurgeschiedenis opleverde. De Stijl, het Nieuwe Bouwen en het modernisme bepaalden het beeld, terwijl die zeker in de eerste helft van de twintigste eeuw slechts een klein deel van de totale bouwopgave voor hun rekening namen. Een van de inzichten die het Monumenten Inventarisatie Project heeft opgeleverd, is de grote rol die de meer traditionalistische stromingen zijn blijven spelen. Daarbij kwam aan het licht dat architectonische kwaliteit ook in de meer behoudende stromingen grote hoogte kon bereiken. Tot die hoogtepunten horen zeker ook de ontwerpen van de Brabantse architect Cees de Bever.

Als zoon van een timmerman genoot hij zijn opleiding aan de Koninklijke School te 's-Hertogenbosch. Zijn leertijd zette hij voort bij

het bureau van W.G. Welsing en vanaf 1921 bij dat van L.J.P. Kooken. Na zijn huwelijk met de dochter van zijn baas kreeg hij in 1933 als compagnon de leiding over het architectenbureau Kooken & De Bever, dat na 1940 alleen nog zijn naam droeg. Voordien bekleedde hij al een functie in het hoofdbestuur van de BNA, maar ook na de oorlog blijft hij op bestuurlijk gebied actief en een belangrijke rol spelen binnen zijn vakgebied. Als architect ontwikkelde hij een traditionalistische manier van bouwen in baksteen. Daarbij vertoont zijn werk allerhande invloeden, waaronder die van de Delftse School, de geslotenheid van A.J. Kropholler, maar ook van meer rationalistische en functionalistische stromingen, die zich uiten in terughoudende toepassing van decoraties, stileren en vereenvoudiging van historische vormen en toepassing van moderne materialen en technieken. In wezen blijft hij echter een overtuigde eenling die zelf zijn weg kiest en zijn eigen lijn uitzet. Daarbij kiest hij uit een heel breed spectrum van voorbeelden uit de gehele architectuurgeschiedenis, vaak in ongekende en verrassende combinaties.

Stedenbouwkundig

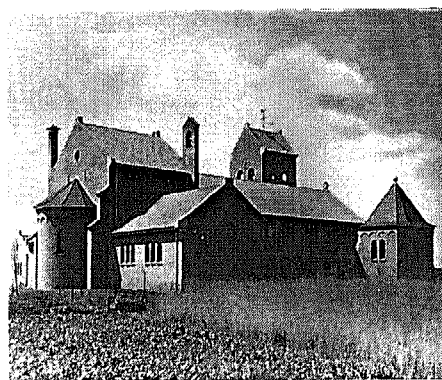
Al in 1921 vond er een eerste aanzet plaats van een uitbreiding van Kaatsheuvel in oostelijke richting. De Sint Jansparochie ondernam vanaf 1928 pogingen om buiten het dorp grond aan te kopen voor een nieuwe kerk. Uiteindelijk werd een stuk grond verworven aan de kant van Loon op Zand. De kerk kwam zo binnen een voorgenomen uitbreiding te staan volgens een plan van ir. C. Geenen uit Eindhoven. Aan het centrale plein moesten de kerk, het parochiehuis, de kosterwoning, het knekelhuis, scholen en een klooster verrijzen. In 1934 werd een nieuwe parochie opgericht en kreeg De Bever opdracht voor een ontwerp. Volgens het toenmalige streven moesten kerk, parochiegebouwen, scholen en eventueel ook een klooster zoveel mogelijk bijeen komen te staan. Vaak leidde dat in deze periode tot grote complexen, zoals dat rond de Sint Ritakerk van Kropholler in Amsterdam Noord uit 1919. In Kaatsheuvel echter diende niet het bouwblok als uitgangspunt, maar een zeer ruim aangelegd plein omzoomd met lindebomen en voorzien van een uitgestrekt gazon. Hoewel

lang niet alle geplande gebouwen tot stand kwamen, betreft het hier desalniettemin een zeldzaam ensemble dat in zijn ruimtelijke werking en weidse opzet zijn weerga niet heeft. De kerk vormde een vooruitgeschoven post bij de uitbreiding van Kaatsheuvel in oostelijke richting. Bij de inwijding op 29 juni 1936 stond de kerk nog buiten de bebouwde kom tussen de korenvelden. Het kerkgebouw vormde daardoor het natuurlijke zwaartepunt van de nieuwe buurt die hier verrees en nu nog vormt het de afsluiting van het indrukwekkende Wilhelminaplein, waarop het groen overheerst. Het uitbundige groen was van begin af aan bedoeld om te harmoniëren met de sobere baksteenarchitectuur.

De kerk

Aan de oostzijde van het uitgestrekte plein staat de parochiekerk ruimschoots van de straat, waardoor het samen met de pastorie aan de zuidzijde een tamelijk ruim voorplein vormt. In de hoek tussen de pastorie en de kerk staat een forse toren met een zadeldak. Aan de andere kant van de kerk biedt de veel lagere de doopkapel een zeker evenwicht. Een brede trap en de open bogen van de narthex nodigen uit de verder tamelijk gesloten kerk te betreden.

Als uitgangspunt voor het ontwerp van de kerk koos De Bever de vroegchristelijke basilica met open dakstoel. Daarbij koos hij voor een machinaal vervaardigde baksteen met het karakter van een handvorm. De baksteen liet hij in ketting- of Noors verband metselen,

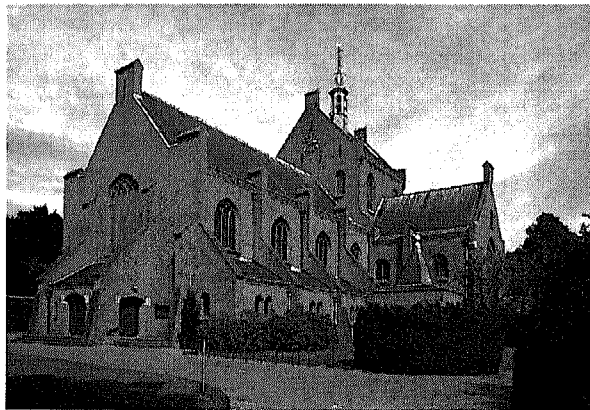
De Jozefkerk kort na oplevering

waarvan in die tijd juist bekend was dat dit het oudste toegepaste metselverband is in het huidige Nederland, zij het dat het vrijwel uitsluitend voorkomt in de noordelijke delen van ons land. Naast baksteen paste hij in constructieve onderdelen spaarzaam tufsteen toe, in de meeste streken van ons land het oudste duurzame bouw materiaal voor de kerkbouw. Dit gebruik van natuursteen voor constructieve onderdelen past in de rationalistische traditie van P.J.H. Cuypers en H.P. Berlage. Daarmee in lijn is ook het onverbloemd tonen van de gebruikte materialen, baksteen, hout en tufsteen, die het gebouw een bijna puristisch karakter verlenen.

Het ruime middenschip en de transeptarmen boden voldoende ruimte voor alle parochianen, zodat zij zich op het altaar in de hoger opgetrokken kruising konden richten zonder hinder te ondervinden van de zuilen tussen de beuken. Hoger opgetrokken kruisingen met een zadeldak zijn in de kerkelijke bouwkunst een zeldzaam verschijnsel, zodat het goed denkbaar is dat De Bever dit motief ontleende aan de romaanse kerken in Auvergne. Op de noordwestelijke hoek van de kruising staat een smalle klokkenmuur met een kleine klok. Dergelijke voorzieningen kwamen in de Middeleeuwen vooral voor in het zuiden van Europa. De zuidelijke zijbeuk is op twee plaatsen uitgebouwd voor biechtvertrekken. Alle onderdelen van de kerk staan door lagere bogen met elkaar in open verbinding, waardoor de afzonderlijke ruimten binnen het

geheel hun zelfstandigheid behouden. De bogen bepalen tevens het ritme. De zijbeuken ontvangen slechts licht door uiterst kleine en smalle rondboogvensters en zijn daardoor betrekkelijk donker. Daarentegen voorzien ruime drielichtvensters met rondbogen in de lichtbeuk de middenbeuk van hoog invallend daglicht. Vlak voor de donkere apsis met bisschopszetel ontvangt de verhoogde kruising, het liturgische middelpunt, juist extra licht. Door de eenvoudige, van opsmuk gespeende architectuur met veel schoon, ongedecoreerd metselwerk, concentreert de ruimte zich met minimale afleiding op bijna monastieke wijze op het liturgische centrum. Daarmee vertegenwoordigt deze kerk samen met een aantal andere voorbeelden een van de vroege experimenten met een christocentrische dispositie. Vrijwel alle onderdelen hebben een eigen zadeldak, waardoor vooral de oostpartij zich voordoet als een complexe groepering van afzonderlijke volumes.

De rechthoekige pastorie sluit het plein voor de kerk aan de zuidzijde af. Aan de pleinzijde doet de gevel zich tamelijk gesloten en statig voor. De pastorievleugel bevat aan deze zijde uiterst brede en hoge gangen. De vertrekken aan de achterzijde zijn gunstig gelegen aan de ruime tuin, met de vensters op het zuiden. Het huis bevat nog tal van authentieke details en installaties, zoals bakelieten lichtknoppen en gebrandschilderde ramen met voorstellingen en teksten.

De Marla Boodschapkerk in Goirle

De andere kerken uit het oeuvre van De Bever

De kerkgebouwen van De Bever vertonen net als die van bijvoorbeeld zijn iets oudere en al eerder genoemde tijdgenoot A.J. Kropholler (1881-1973) door de jaren heen een hoge mate van consistentie en eigenheid. Op basis van een T-vormige basilica met verhoogde kruising en het gebruik van een op zichzelf beperkt aantal basis-elementen kwam hij telkens tot geheel nieuwe schepping met een duidelijk te onderscheiden uit-

drukking. Daarbij varieert hij veel meer met vormen en proporties dan Kropholler, wat zijn oeuvre des te interessanter maakt. Dat zijn werkgebied zich voornamelijk tot Noord-Brabant beperkte doet geen afbreuk aan deze kwaliteiten.

De Maria Boodschapkerk in Goirle uit 1938-1940 onderscheidt zich van de Sint Jozef door een duidelijk gotisch accent met spitsboogvensters en steunberen met dichte luchtbogen, zoals ook Kropholler die wel toepaste. Net als in Kaatsheuvel vertoont de kerk een verhoogde kruising met zadeldak en aan de noordzijde uitgebouwde biechtruimtes, zoals ook de Sint Joseph die kent. De hoofdapsis kreeg enigszins het karakter van een gotische askapel, maar is voorzien van nevenapsiden als in een romaanse kerk.

De Willibrorduskerk in Hedel (Maasdriel) uit 1949 kenmerkt zich uitwendig door een veel primitievere, meer romaanse uitstraling met vlakke gevels zonder steunberen of wat voor geleiding dan ook. Als westbouw dient een poortgebouw met korte en lagere zijvleugels en een open arcade gelijkvloers. Daarboven zit weer een roosvenster. Binnen overheerst een bijna aan primitivisme grenzende variant van de gotiek. De verhoogde, rechthoekige kruising met schilddak oogt uiterst bescheiden. Als toren dient een hoge en ranke klokkenmuur.

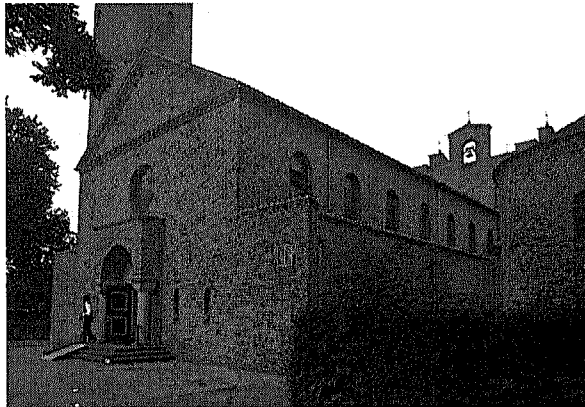
De Don Bosco in Stratum (Eindhoven) uit 1955-1956 grijpt nadrukkelijk terug op een vroegere fase van de kerkbouw. Een simpel uitgevoerd fronton bekroont de façade, en een portaal gedragen door twee romaanse zuilen met dobbelsteekapitelen markeert de bescheiden ingang. Schuin achter de voorgevel staat een ronde, vrijstaande campanile, vermoedelijk geïnspireerd op die van de S. Apollinaire in Chasse in Ravenna uit de

De Willibrorduskerk in Hedel

zesde eeuw. Op deze periode gaan mogelijk ook sommige classicistische details terug, zoals het gemetselde fronton aan de voorzijde. Opnieuw rijst achter de oostelijke apsis boven de kruising een verhoging op, nu met een plat dak en op elk van de vier gevels een flinke klokkenmuur in het midden.

De Onze Lieve Vrouw Hemelvaartkerk in Raamsdonksveer uit 1954-1957 sluit van al deze kerken nog het dichtst bij de strenge en gesloten vormentaal van Kropholler aan. Hier kregen de voorgevel en de gevels aan de uiteinden van de transeptarm een weerbaar karakter, ondermeer door de toevoeging van grove kantelen. Deze lijken te verwijzen naar een aantal

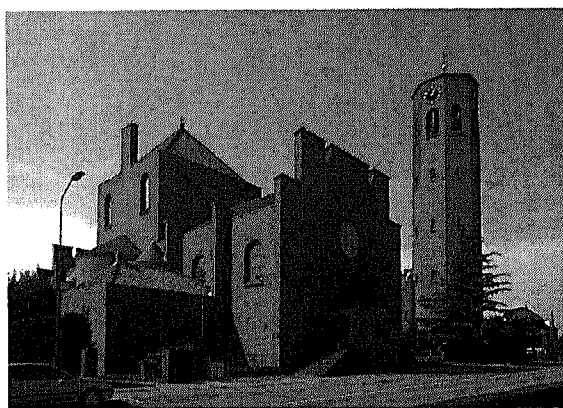

De Don Bosco in Stratum

verdedigbare kerken in het uiterste zuiden van Frankrijk, zoals die in Saintes-Maries-de-la-Mer. Voor de ingang staat een aan de Franse kerkbouw ontleende 'porche' en op de gevel staat een open klokkentoren. De hoge zeshoekige toren links van de voorgevel heeft onderin een kapel en doet daardoor denken aan de Lange Jan in Middelburg, die daar naast de veertiende-eeuwse koorkerk van de abdij staat. Het schip kreeg geabstraheerde steunberen en op de kruising staat bij wijze van verhoging een zware, vierkante toren met tentdak. De Bever ging in al zijn kerken steeds uit van min of meer zelfstandige volumes die hij samenbracht in een ruimtelijke compositie. Daarbij maken de toren, bijgebouwen, nevenruimtes en pastorie doorgaans onderdeel van een meer vrije aanleg rondom het eigenlijke kerkgebouw. Zijn kerkbouw valt op door de bijna archetypische kracht van de toegepaste architectuursitaten en de subtiele verwijzingen in de altijd eenvoudige en doeltreffende detaillering, zoals de metselverbanden in kettingverband. De kerk in Kaatsheuvel verdient als oudste en tevens als een van de gaafste ontwerpen uit deze reeks, zeker ook gelet op de spectaculaire stedenbouwkundig situering, alsnog een aanwijzing tot rijksmonument.

*Gerrit Vermeer is universitair docent bouwkunst
en monumentenzorg
aan de Universiteit van Amsterdam*

Voor meer info: www.sterkkaatsheuvel.nl

De Onze Lieve Vrouw Hemelvaartkerk in Raamsdonksveer